

methods (pedagogical observation, interviewing, testing, analysis of the works) were applied to determine the level of speech culture of future tourist service specialists in professional training; sociological methods (interviews, survey) gave the opportunity to determine the level of speech culture of tourism industry students; statistical and mathematical methods of processing the data used for the experimental confirmation of the effectiveness of speech culture formation methods in professional preparation of future tourist service specialists. The scientific novelty consists in the fact that for the first time has been improved and acquired a further development of the issue of speaking culture formation of future tourist service specialists in professional preparation. The method of speaking culture formation of future tourist service specialists in professional preparation is introduced. The main approaches to the definition of the concepts of «culture of language and speaking culture» are analyzed. Ambiguity of data concepts is discovered. Practical significance consists in the development and implementation of pedagogical conditions of speech culture formation of future tourist services specialists in the professional training that promotes the activation of mastering educational material, has a positive effect in various areas of development of future professionals, provides a high level of communicative activities in the process of execution of creative tasks, forms the collective skills of cooperation, provides the opportunity to combine theoretical knowledge with practical activities.

Key words: language culture, speech culture, tourist service specialist, professional competence, tourist services.

УДК 37.013.3:930.2

Розман Ірина Іллівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Мукачівський державний університет, м. Мукачеве

ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІЙНИЙ АПАРАТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглядається комплекс ключових теоретичних концепцій історико-біографічних досліджень педагогічної термінології: «біографія», «біографіка», «біографістика», «біобібліографія», «персоналістика». Наголошується на їх відмінностях, правильного та доречного використання, з'ясовується їх семантика. Закцентовано увагу на відмінності у використанні даної термінології. Розглядається термін «біографістика» як особлива історична дисципліна, що вивчає досвід і теоретичні проблеми біографічних досліджень, розробляє методичні принципи підготовки різних типів біографічних видань, формує біографічні інформаційні ресурси. Підкреслюється необхідність диференціації вживання термінів «біографістика» і «біографіка».

Ключові слова: персоналістика, біографістика, біобібліографія, сучасна педагогічна термінологія, дослідження, ресурси інформації.

Постановка проблеми. Дослідження комплексу ключових теоретичних понять, які використовуються в історико-біографічних вченнях педагогіки. «Біографія», «біографіка», «біографістика», «персоналістика» – терміни, запозичені з інших наук. Враховуючи соціокультурні чинники, зумовлені низкою наукових змін, виникає цілий ряд похідних від даних термінів, наприклад: словосполучення «біографічний словник» – «біобібліографічний словник» (або довідник), «біографічна інформація», «біографічні відомості», «біографічні дані», латинське «*personalia*» та українські терміни – «персоналія», «персональні дані», «ресурси біографічної інформації», смислове наповнення яких на практиці виявляється доволі різним [1, с.22]. Виникає потреба з'ясувати роль педагогічної термінології в системі гуманітарних наук, класифікувати і визначити джерелознавчий комплекс досліджень даної тематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці теоретичних основ вивчення поняттєво-категорійного апарату педагогічної біографістики присвячені роботи відомих науковців О.В. Сухомлинської, В.І. Попика, А.Л. Валевського, Ю.М. Лотмана, І.Ф. Петровської, С.М. Ляшко, Т.В. Добко, В.С. Чишко, О. Яценко, І.В. Стражнікової. В руслі наукового дискурсу вони визначають інструментарій і методичні підходи до наукових інтерпретацій поглядів та ідей відомих педагогів різних історичних періодів. Існує цілий ряд визначення понять, нововведень, змін лексичного значення поняттєво-категорійного апарату. Це означає спробу змінити підхід до системи навчання з метою конкретизації та удосконалення існуючого підходу до характеристики діяльності вчених та науковців. Дані нововведення не претендують отримати «титул» абсолютно чогось нового, але обов'язково мають бути кращими та досконалішими. Інноваційний процес, в основі якого є відкриття в галузі педагогіки, повинен бути зреалізованим. Про це свідчать досвід відомих вітчизняних педагогів – В.О. Сухомлинського, С.Т. Шацького, С.Ф. Русової, вчителів-новаторів В.Ф. Шаталова, Ф. Аліскевича, І.П. Волкова.

Мета статті: теоретично обґрунтувати доцільність використання термінів «біографія», «біографіка», «біографістика», «біобібліографія», «персоналістика» в історико-біографічних дослідженнях.

Результати дослідження. Сьогодні характеризується неусталеністю термінології, розпливчастістю понятійного апарату,

яке нерідко вносить плутанину в розуміння об'єкта й предмета біографічних досліджень, ускладнюється визначенням видового, жанрового різноманіття біографічних праць і публікацій у наукових студіях. Сучасна історико-педагогічна наука має потужний матеріал щодо життя та діяльності видатних вчених-педагогів, освітан, активних дописувачів у педагогічній науці джерела. Цьому слугують свідчення чисельного літературно-довідкового наукового матеріалу, тим самим супроводжується розвиток бібліографії, персоналістики, біографістики.

Моніторинг даних лексичних одиниць дає змогу вивчити методологічні засади, джерельний комплекс та технології дослідження педагогічних персоналій України. Серед науковців виникають термінологічні дискусії щодо узгодження деяких термінів. Так, існує визначення поняття «біографістика»: «наукова дисципліна, яка вивчає теорію, методологію, методику, історіографію, практику та термінологічний апарат історико-біографічних досліджень, джерелознавчі проблеми біографії та різноманітні види біографічної продукції» [3].

Сучасний етап розвитку світової історико-теоретичної думки, що характеризується акцентом на гуманізацію всіх сфер суспільного життя, визначив особливий інтерес до історії особи. Розвиток історичної науки призвів до того, що центр тяжіння у вивченні перенесено з окремих груп на індивідуума, з оточуючого людини середовища на особистість у конкретній історичній дійсності.

У зв'язку з цим виникли нові дисципліни, і, водночас, нові терміни. Процес диференціації знань, виокремлення біобібліографії як напрямів педагогічних досліджень, має на увазі проблеми, вирішення яких неможливо без врахування і використання досягнень в гуманітарних дисциплінах. Рівень розвитку науки в кінці ХХ ст. безпосередньо зв'язаний з використанням комплексного підходу (містить одну з передумов сучасного розуміння екзистенції).

Період інтенсивного пошуку наукового інструментарію щодо коректного підходу у визначенні поняттєво-категорійного апарату педагогічних досліджень активно відбувається з кінця ХХ століття. Мова не йде про установлення жорстких правил у вживанні того чи іншого терміну, так як це «лише призвело б до спрощення розуміння багатоманітності проблем наукових

біографічних студій, літературно-біографічної творчості, формування друкованих та електронних інформаційних ресурсів» [2, с. 124]. Задача полягає в тому, щоб максимально чітко визначити значення даного поняття, можливі існуючі відтінки між ними, контекст його вживання, контент інформаційного ресурсу. Однак, такий підхід не допускає довільного використання «необачного послугоування в наукових працях запозиченими з публіцистики прийомами використання різних термінів як синонімів» [2, с. 124].

Базове поняття, що відкриває весь термінологічний ряд у біографічних дослідженнях – «біографія». Як об'ємне узагальнення даного терміна, науковці почали вживати поняття «біографіка». Одна з найвідоміших у вітчизняній науці періоду незалежності праць, присвячених філософському осмисленню біографії як літературного жанру та особливому типові історичного дослідження, мала назву «Засади біографіки» [2]. Її автор, О.Л.Валевський, і в інших студіях визначав біографіку як окрему дисципліну гуманітарного циклу [3]. На противагу йому В.С.Чишко співвідніс зміст терміну «біографіка» лише з літературною біографічною творчістю та мистецтвом.

Як зазначають науковці «розробка сучасної теорії біографії – біографістики (теоретико-історичного знання у біографічному жанрі)» [1,5] базується на принципі цілісного сприйняття людини, пов'язаної з великим комплексом проблем: філософських, соціологічних, історичних психологічних, етичних, педагогічних та ін. В даному випадку співіснують інтереси багатьох дисциплін і тому область всебічного дослідження принципів та методів побудови біографії розглядається як міждисциплінарна. Біограф входить в сферу історії індивідуального життя, реконструє реалії, які не піддаються точній і однозначній інтерпретації, виступаючи як компетентний історик, соціолог, психолог.

М. Лотман вважає, що «далеко не кожна людина, що реально живе в даному суспільстві, має право на біографію. Кожен тип культури виробляє свої моделі «людей без біографії» і людей з біографіями» [6]. Біографічна традиція має справу з особливим роду індивідуальністю, яку визнає історія; її принципи і методи залежать від особи персонажа (політика, письменника, артиста, ученого).

Термін поступово вийшов за межі коректного наукового вжитку, по суті дублюючи «біографію» й «біографіку», що, безумовно, замість досягнення однозначності внесло нову відчутну плутанину в понятійний апарат. С. Ляшко у здійсненому нею огляді термінології довідкової біографістики змушена була лише констатувати вживання в Україні термінів «біографіка» та «біографістика» як синоніми. Тоді вона запропонувала поняття «історичної біографістики» [8], що, на наш погляд, тавтологічно, оскільки біографістика сама по собі – спеціальна історична дисципліна. Подальші спроби дискусій із цього питання поки що не внесли ясності в розуміння трактування понять «біографіка» й «біографістика» у системі української гуманітарної науки.

Дуже тісно з «біографікою» та, особливо, із «біографістикою», як науковою дисципліною, пов'язана «біобіографія» – термін, що окреслює особливий вид бібліографії, котрий, за визначенням О. Яценка, охоплює персональні показники, предметом яких є життя й діяльність окремої особи, біобіографічні словники та довідники, що містять матеріал про групи осіб (спеціальні словники, особливо присвячені вченим, письменникам) [2, с. 130].

Термінологічний ряд довідкового (словниково-біографічного) напрямку біографістики, який прийнято ще називати «довідковою біографічною справою», пов'язаний із критеріями відбору імен до певних видів видань, структурою біографічної статті (головне ім'я, друге ім'я, псевдоніми та криптоніми; крайні дати життя; дефініція; життєпис; пристатейна бібліографія). Проблеми термінології довідкової біографістики найбільш систематично розглянуто у працях С. Ляшко [8].

Педагогічний персоналізм вважається достатньо новим, інноваційним напрямом у педагогічній науці, хоча про нього вже

біло відомо набагато раніше. Сучасна світова педагогіка переживає етап суперечливих думок з приводу її методологічних основ. «Філософія плуралізму (лат. pluralis – множинний) є основою концепцій персоналізму, прагматизму, екзистенціалізму, неотомізму, сцієнтизму, натуралізму та інших течій у педагогіці. Персоналізм (лат. persona – особистість, особа) визнає за особистістю первинність творчої реальності, тоді як світ, що оточує цю особистість, є виявом творчої активності Бога» [4].

Змінні процеси, які відбуваються у гуманітарній сфері з кінця ХХ століття, слугують стимулюванню потужного процесу відновлення із небуття безліч імен більш і менш відомих педагогів, науковців і громадсько-педагогічних діячів, які зробили реальний внесок у розвиток української педагогічної думки та національної освіти України.

Досліджуючи історію педагогіки у сучасному освітньо-науковому ракурсі, необхідно зазначити, що важко перебільшити її значення. Сучасні вчені історико-педагогічної науки (Л. Березівська, Л. Ваховський, О. Сухомлинська), виявляють глибоку зацікавленість науково-педагогічної аудиторії з метою кращого розуміння історичного розвитку кінця ХХ початку ХХІ століть.

Академік О. Сухомлинська серед історико-педагогічних досліджень виокремлює творчу біографію педагога, вводячи термін «персоналія». Таке тлумачення знаходимо також і в інших науковців та дослідників даного питання (Н. Гупан, Н. Дічек). Так, Н. Гупан поняття «педагогічна персоналія» тлумачить як «окремий предмет історико-педагогічного дослідження, в основі якого представлена творча біографія педагога у взаємозв'язках з конкретними суспільно-політичними умовами його життя та діяльності, зіставлена з розвитком педагогічної думки» [3, с.18]. На переконання Н. Дічек, дослідження персоналії «є логічною складовою загальноісторичного процесу осмислення минулого» [3, с.17]. Завдяки науковому обґрунтуванню О. Сухомлинської і Н. Гупана, термін «педагогічна персоналія» активно використовується у дослідженнях багатьох вчених (О. Дяченко, О. Палійчук, О. Пастушенко, К. Тимошенко та інші).

Порівнюючи погляди багатьох учених на вживання поняттєво-категорійного апарату педагогічних термінів, помічаємо, що існує цілий ряд термінів, які особливу увагу звертають на повне біографічне дослідження особистості, враховуючи весь життєвий та творчий шлях особистості, або увага звертається на кульмінаційні етапи, епізоди, напрями діяльності у житті особи.

Аналізуючи фактологічний матеріал, вчені виокремили (наукові, науково-дослідницькі, науково-популярні, художні) складники, які за побудовою та практичним призначенням прийнято ділити «на основні (історико-біографічний нарис, історико-біографічна монографія), довідково-допоміжні (біографічні статті для словників, енциклопедій, довідників, показників; некрологи, біографічні коментарі, анотовані показники імен до наукових праць, біобіографія) та суміжні (просопографічні й генеалогічні)» [3, с. 16].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, з наведених визначень можна окреслити суть даної дефініції. Як бачимо, існують багато варіантів пояснення тих чи інших термінів. Спираючись на подане тлумачення, виокремлюємо з них найголовніше: понятійно-категорійний апарат педагогічної термінології – це вчення про зміни у педагогічній думці, акцентоване на конкретизацію лексичного визначення термінів. Таке положення має об'єктивно-обумовлений характер, однак слід враховувати і суб'єктивно-наукові обставини. Таким чином, понятійно-категорійний апарат сприяє глибшому вивченню життєвої спадщини наукових діячів та педагогів. Водночас, він допомагає систематизувати багатий фактографічний матеріал, представляє оригінальні теоретичні положення і спонукає до осмислення творчої доробки знаних особистостей, які внесли вагомий вклад у розвиток національної освіти.

Список використаних джерел

1. Валевский А.Л. Основания биографии / А.Л. Валевский. – К., 1993. – 111 с.
2. Гупан Н. М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н. М. Гупан. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2000. – 222 с.
3. Дічек Н. Біографічний метод як інструмент дослідження вітчизняної історії педагогіки / Н. Дічек // Шлях освіти. – № 4. – 2001. – С 15–19.
4. Методологічне підґрунтя педагогіки вищої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// pidruchniki.com](http://pidruchniki.com)
5. Попик В.І. Методологія. Історіографія. Джерелознавство. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua>
6. Стражникова И.В. Вопросы персоналистического направления исследований в истории педагогики западного региона Украины [Электронный ресурс] / И.В. Стражникова. – Режим доступу: <http://www.apriori-journal.ru/serial.1.1.9>.
7. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні / О. В. Сухомлинська // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К. : А. П. Н., 2003. – 68 с. – С. 16–25.
8. Ясь О.В. [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2003. - 688 с.: – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/>

В статті розглядається комплекс ключових теоретических концепцій історико-біографічних досліджень педагогічної термінології: «біографія», «біографіка», «біографістика», «біобібліографія», «персоналістики». Відзначається їх різниця, правильне і уместне використання, вивчається їх семантика. Акцентовано увагу на розличчя в використанні даної термінології. Розглядається термін «біографістика» як особа історическа дисципліна, изучаючая опыт и теоретические проблемы биографических исследований, разрабатывает методические принципы подготовки различных типов биографических изданий, формирует биографические информационные ресурсы. Подчеркивается необходимость дифференциации употребления терминов «биографістика» и «біографіка».

Ключевые слова: персоналістики, біографістика, біобібліографія, сучасна педагогіческа термінологія, дослідження, ресурси інформації.

The article deals with the complex of key theoretical concepts of historical and biographical research, including «biography», «biography», «biographics», «biobibliography», «personalistics». It is emphasized on their differences, correct and appropriate use, their semantics is also clarified. The emphasis is placed on the differences in the use of this terminology. The term «biography» is considered as a special historical discipline that studies the experience and theoretical problems of biographical research, develops methodological principles for the preparation of various types of biographical editions, forms biographical information resources. Emphasizes the need to distinguish between «biographics» and «biography». The creation of modern electronic databases and biographical information banks, which creates the favorable conditions for the analysis and systematization of biographical materials under a diverse system such as chronological, landscape, social, political, ethnic, educational, professional directions. equipped with the latest means of navigation, practically, for the first time creates favorable conditions for the analysis and systematization of biographical materials under a diverse system, such as chronological, landscape, social, political, ethnic, educational, professional directions. Formation of any sphere of scientific knowledge is connected with the development of the conceptual-categorical apparatus, which, on the one hand, indicates a certain process of research, and on the other - on the subject being investigated. The achievements of biography help to develop and analyze humanities, such as historical, literary, pedagogical, philosophical, and also include the study of historical facts from the biographies of prominent scholars and specialists. Consequently, biography is directly linked to various disciplines that are related to humanitarian cycles: history, pedagogy, book science, culturology. Like every science, biography, pedagogical historiography, personalistics have their own specific functions, with the help of which information on their purpose for historical and pedagogical research is established.

Key words: personalistics, biography, biobibliography, modern pedagogical terminology, research, information resources.

УДК 372.8:811.161

Рускуліс Лілья Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Херсонський державний університет, м. Херсон

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ УСПІШНОЇ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано поняття «здібність» у психолого-педагогічній літературі, з'ясовано, що в студентському віці високого рівня розвитку досягають інтелектуальні здібності; запропоновано класифікацію спеціальних лінгвістичних здібностей, до яких віднесено: академічні, мовленнєво-комунікативні, національноцентричні, чуттєво-словесні, естетичні, регулятивні-когнітивні; звернуто увагу на формування креативності майбутнього вчителя української мови й лінгвокреативності як феномена мовленнєвого спілкування; висхіджено дефініцію «метакогнітивна усвідомленість» як рівня й типу інтроспективних усвідомлень людини про свої індивідуальні інтелектуальні ресурси.

Ключові слова: інтелектуальні здібності, спеціальні здібності студента, предметні компетентності, креативність, лінгвокреативність, метакогнітивна усвідомленість.

Постановка проблеми. Безперечною умовою навчальної діяльності, що забезпечує швидке надбання умінь і навичок та їх використання в практичній площині, становлять здібності. Це нешаблонні властивості людини й рівня її інтелекту, що лежать в основі досягнення високого рівня компетентності й відіграють вагомe значення для професійного визначення майбутнього вчителя української мови. У науковій літературі здібності трактуються як «індивідуально-психологічні якості особистості, що є передумовою успішного виконання нею певної діяльності» [4, с. 316].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природа й сутність здібностей у психолого-педагогічних розвідках

всесторонньо досліджується в працях Б. Ананьєва, В. Богословського, Л. Венгера, Є. Ільїна, А. Ковальова, Г. Костюка, О. Леонтьєва, К. Платонова, Б. Теплова, С. Рубінштейна, В. Яблонка та ін. Науковці переконливо доводять, що здібності виявляються в процесі діяльності, а поза нею їх не можна розпізнати, описати й схарактеризувати. Розкрити їх вдається лише з погляду тих вимог, що виставляє перед людиною навчальна, виробнича, наукова й будь-яка інша діяльність [8; 15], а будь-яка більш-менш специфічна діяльність вимагає від особистості більш-менш специфічних якостей [12].

Мета статті: проаналізувати психолого-педагогічні